

НОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНЦІВ БОЙКІВЩИНИ

Оксана ДРОГОБИЦЬКА

ORCID ID: <http://orcid.org/0000:0000-0002-2929-1708>

кандидатка історичних наук, доцентка,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

кафедра етнології і археології,

вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна,

e-mail: oksana.drohobytska@pnu.edu.ua

**Олександр Коломийчук. Календарна
обрядовість українців Бойківщини:
осінньо-зимовий цикл (кінець XIX —
30-ті рр. XX ст.): монографія. Івано-
Франківськ: Симфонія форте, 2022.
376 с.: іл.**

Останніми роками маємо можливість спостерігати зростання зацікавлення громадськості народними традиціями і фольклором, що підтверджується як появою об'єднань дослідників-аматорів, так і численними інтерв'ю, подкастами, сторінками у соціальних мережах, створеними із залученням фахівців у галузі етнології. Особливо відчутним є посилення інтересу до регіональних досліджень, вивчення локальних особливостей традиційно-побутової культури та її проявів на різних рівнях. У цьому ракурсі актуальною є монографія «Календарна обрядовість українців Бойківщини: осінньо-зимовий цикл (кінець XIX — 30-ті рр. XX ст.)» кандидата історичних наук, молодшого наукового співробітника відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України (м. Київ) Олександра Коломийчука.

Джерельна база вказаного видання представлена численними архівними матеріалами. Зокрема, автором опрацьовано неопубліковані документи з Центрального державного історичного архіву України (м. Львів), Державного архіву Львівської області, Архіву Інституту народознавства НАН України у Львові, Архівних наукових фондів рукописів та фотозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України (м. Київ), відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (м. Київ), відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, Архіву Етнографічного музею ім. С. Удзели у м. Кракові (Archiwum Muzeum Etnograficznego im. Seweryna Udzieli w Krakowie), а також Архіву Музею народного будівництва у м. Сяноку (Archiwum Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku).

Особливо вартісними з джерелознавчої точки зору є польові матеріали, які тільки у межах України охопили понад 100 респондентів з 45 населених пунктів Івано-Франківської, Львівської і Закарпатської областей. Оригінали записів зберігаються у Науковому етнографічному архіві Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в м. Івано-Франківську (ф. 1, оп. 6, спр. 99—176), а копії — у Архівних наукових фондах рукописів та фотозаписів ІМФЕ (Ф. 14-5. Од. зб. 929—933). Це, своєю чергою, переконує, що дослідник не тільки використовував вже існуючі джерела, а й сам ак-

тивно долучився до творення нової джерельної бази, яка дасть змогу сучасним науковцям детально вивчати дотичні проблеми з етнографії Бойківщини.

Наведені свідчення доповнюють етнографічні матеріали, зібрані О. Коломийчуком під час експедицій 2018—2019 рр. серед вихідців з Бойківщини, які були примусово переселені у рамках акції «Вісла» 1947 р. і проживають у межах сучасних Західнопоморського та Вармінсько-Мазурського воєводств. Ці джерела здебільшого стосуються різдвяної (святвечірньої) обрядовості та підтверджують міцність традицій в окремих українських родинах.

Імпонує методика збору матеріалів, яка, крім звичних інтерв'ювання та бесіди, передбачала ще й метод включеного спостереження. Саме завдяки включеному спостереженню у родині Марії Ленів з с. Ілемня Калуського району Івано-Франківської області етнологу вдалося стати безпосереднім учасником так званого «закусування» — маловідомої обрядодії, яка є органічною складовою ритуального обходу оселі на другий Святвечір.

Якщо перший розділ монографії присвячений історіографії, джерельній базі та методології дослідження, то у другому — «Осінній народний календар у його звичаєво-обрядових виявах», автор розглядає низку проблемних питань, пов'язаних з осінньою обрядовістю. Так, доволі дискусійним є питання розмежування літнього та осіннього циклу календарної обрядовості бойків. Більшість сучасних етнографів заключним святом літнього циклу вважають свято Іллі (2 серпня), однак О. Коломийчук намагається диференційовано підходити до вирішення цієї проблеми. Умовною межею літнього та осіннього сезонів бойків він цілком обґрунтовано визначає два різночасові календарні свята — Преображення Господнє (Спас, 19 серпня) для сіл Східної та Центральної (передгірської і частково гірської) Бойківщини, та пророка Іллі (для Західної, деяких гірських сіл Центральної (Сколівщина) та значної частини Закарпатської Бойківщини). Цікаві спостереження і висновки щодо аграрної магії на Іллі та міфологічної складової цього свята, про різноманітні заборони на Спаса (наприклад, табу на збір горіхів ліщини) та Главосіки (11 вересня), відгомін культу джерел і криниць на Успіння Пречистої Діви Марії (28 серпня), скотарські звичаї, повір'я на Покрову та чітко виражені поминальні мотиви осіннього циклу.

Водночас, аналізуючи поминальні мотиви, етнолог тільки коротко зазначає, що у міжвоєнний період 1 листопада «згадували також імена усіх українських героїв, полеглих у національно-визвольних змаганнях 1917—1921 рр.» (с. 120). Вважаємо, що враховуючи сучасні воєнні реалії, О. Коломийчуку варто було б детальніше зупинитися на цій темі й показати особливості таких громадсько-політичних урочистостей в окремих селах Бойківщини. Адже крім декламацій віршів, виконання стрілецьких пісень, програма свята включала поминальну відправу за полеглих героїв, патріотичну проповідь священника, спогади безпосередніх учасників боїв, виконання національного гімну тощо (див. Як проводимо свято першого листопада? *Жіноча воля*. 1936. Ч. 20. С. 3—4).

У третьому розділі монографії аналізуються повір'я, звичаї і магичні дії, пов'язані з грудневими святами. Тут в першу чергу О. Коломийчук простежує обрядодії, що стосуються вірувань у «полазника» як прояву «магії першого дня». Розглядаючи локальні варіанти цього давнього звичаю та критерії визначення «доброго полазника» (стать, вік, соціальний статус, рівень заможності, стан здоров'я), дослідник не оминув традицію приводити до хати і різних тварин (наприклад, вола, теля, лоша, вівцю і т. д.). Він наголосив, що «полазник» на Бойківщині в плані ідейно-сміслових компонентів має схожість з відповідним обрядовим явищем на теренах Балканського регіону. Не менш цікаві висновки автора про зв'язок звичаєво-обрядового фону свят Введення та Юрія. Як доказ, наведено народні прикмети та магичні дії, спрямовані на покращення плодovitості худоби.

Безперечно дуже цікавим видається підрозділ 3.2. «Шлюбні мотиви свята Андрія в дівочій мантиці та парубочих розвагах», адже він торкається питань, цікавих не тільки для фахівців, а й для широкого кола поціновувачів традиційної культури, особливо молоді. Тут ми знаходимо особливості проведення вечорниць на Бойківщині, віковий ценз учасників, репертуар розваг, їхнє виховне значення. Особливо впадає у вічі, що більша частина матеріалу базується на польових дослідженнях автора. Звертаючись до проблеми ритуальних бешкетів (крадіжка воріт, висаджування саней на хату тощо) напередодні свята Андрія, О. Коломийчук наголошує, що бойки ставились до них із належною витримкою та гу-

мором, а їхня відсутність іноді сприймалася як ганьба чи доказ непопулярності дівчини серед потенційних наречених.

У контексті грудневих святкувань привертає увагу культ святого Миколая. Автор влучно підмітив, що в народних уявленнях мешканців Бойківщини, як і повсюди в Україні, цей святий в першу чергу виступає опікуном дітей, оборонцем вдів і сиріт. У монографії на основі свідчень респондентів описано родинний та громадський виміри відзначення свята. Цілком погоджуємося із твердженням, що у культурі св. Миколая поєдналися як досить архаїчні (покровительство над вовками, ритуальне варіння пива), так і традиційні християнські елементи. Такий сплав уявлень «*витворив надзвичайно сильний його культ, який на Бойківщині, без сумніву, набрав усіх ознак народного*» (с. 165).

Четвертий розділ «Різдвяно-новорічна обрядовість Бойківщини у контексті теми світотворення» охоплює низку важливих проблем, починаючи від підготовки українців Бойківщини до відзначення різдвяних свят, закінчуючи обрядовістю Нового року за старим стилем. У ньому знаходимо чимало цінної інформації про святковий стіл та обрядові страви, їхні локальні особливості, харчові перестороги та ворожіння; приклади апотропеїчної та профілактичної магії на Святвечір; святвечірній обхід могил родичів; обрядодію «купання керечуна»; колядницькі гурти та їхній репертуар; ворожіння в колі сім'ї на Новий рік і «засівання»; обряд «в'язання Василя» і привітання іменинника тощо.

В останньому розділі «Йорданська обрядовість і завершення зимового циклу свят: творення родинного апотропеїчного кола» автор вдається до глибокого аналізу реліктів другого (Щедрого, «Бабиного» Святого вечора), поєднання народних і церковно-релігійних елементів у святі Водохреща та апотропеїчного змісту Стрітєння. Саме тут етнолог детально

описав маловивчену обрядодію «закусання», яка досі практикується у різних населених пунктах Бойківщини. Вона була і залишається складовою ритуального обходу господарем свого обійстя, що виконується перед трапезою другого Святого вечора. Дитина, яка також брала участь в обході, в хаті, надворі біля кутів житла та неподалік воріт, у стайні, кусала спеціально випечені коржички — «закусуваники» (звідси і назва обрядочину). Позитивно, що О. Коломийчуком простежено регіональні особливості цього унікального обряду, який має свої відмінності навіть у межах одного району. Дослідник створив картосхему локально-територіального поширення цієї ритуальної складової на теренах Східної Бойківщини, що дозволяє науковцям і усім зацікавленим проблематикою календарної обрядовості бойків скласти чіткий візуальний образ.

Загалом у книзі велику увагу приділено візуальним джерелам, оскільки вона супроводжується численними ілюстрованими додатками та фотографіями, отриманими з родинних архівів оповідачів, збірок місцевих будинків культури, сільських клубів, бібліотек тощо. Окремий додаток Ф присвячений українцям Західної Бойківщини та їхнім нащадкам, що проживають на території північно-західних, північних воєводств Польщі і частково зберігають рідні традиції. Картосхема польових досліджень автора (додаток Ц) тільки черговий раз підтверджує високий науковий рівень дослідження і бажання всебічно, ґрунтовно підійти до аналізу проблемних питань.

Вважаємо, що монографія О. Коломийчука стала черговим ґрунтовним надбанням вітчизняної етнологічної науки в Україні. Вона містить цікаві джерельні матеріали, детальні описи обрядодій, унікальні тексти колядок та віншувальних, що робить її цінною не тільки для фахівців, а й усіх шанувальників народних традицій та обрядів.